

חבל נחלתו

והאחרונים לעניין זמן שקיעת החמה וצה"כ. כתב: "והרב נחפה בכסף ח"א בביאורו לתוס' הרא"ם דף קנד סוף ע"ג כתב דגם בעיה"ק ירושלים ת"ו אתריה דמרן ב"י ז"ל לא נהגו כוותיה בהך דפסק כשיטת ר"ת. וכתב דבודאי שהוא מנהג קדום להתפשטות קבלת הוראות מרן ז"ל ולא קיבלנו עלינו הוראתו בפרט זה ע"ש".

נראה על כן שכיון שבירושלים נהגו עפ"י שיטת הגאונים והגר"א הן לקולא והן לחומרא ואף בערב שבת ובמוצאי שבת, גרם מצב זה את ההנהגה המיוחדת שנוהגים להדליק בצה"כ דהגאונים אע"פ שלא מצאתי מי מהראשונים שסובר שחובה להדליק בזמן זה (וע"ע באנ"ת ערך חנוכה פרק זמנה).

בשעה מאוחרת בלילה מאחר שהיכר הפרסום הוא לבני הבית".

וכן בשו"ת ציץ אליעזר (חלק טז סימן ג ד"ה ויעוד) כתב: "וכן במוצש"ק הא הרבה טוברים בכזאת מעיקרא דדינא שלא להדליק באמת הנר חנוכה לפני עבוד שיטת ר"ת... וכן במוצש"ק יש לו לאחר באמת הדלקת נר החנוכה, אם לא שהתנה מתחילה במפורש שלא מקבל חומרת ר"ת כ"א רק בגזונא ששום מצוה ושום הידור מצוה לא תידחה מפני כך".

ה. אולם כל זאת לא יעזור לנוהגים להדליק בצה"כ דהגר"א גם במוצאי שבת, כי על מי מהראשונים סמכו בהנהגם זאת? ומצאתי בספר ארץ חיים (סתהון) באו"ח סי' רסא שהאריך במחלוקת הראשונים

סימן כא

זמן הבדלה בליל פורים שחל במוצאי שבת

א"א ז"ל משמע אע"פ שמבדיל בתפלה אסור במלאכה עד שיבדיל אפילו בלא כוס ויאמר בא"י אמ"ה המבדיל בין קודש לחול שצריך לומר הזכרת השם ומלכות וכן כתב בה"ג שצריך בה הזכרת שם ומלכות".

מתבאר כי לפי הראשונים כדי לעשות מלאכה במוצאי שבת אי"צ בהבדלה על הכוס אלא די בהבדלה בתפלה. ונחלקו הראשונים האם ברכת ההבדלה לפני עשית מלאכה צריכה להיות בשם ומלכות (בה"ג, רא"ש) או אפילו ללא שם ומלכות (רש"י). ונראה כי רב עמרם גאון מסכים עם רש"י, שהרי הבדלה שאנו אומרים בתפלה אינה כוללת ברכה, ודי בהזכרת ההבדלות ואי"צ בחתימת שם ומלכות.

שאלה

מתי ראוי להבדיל על היין בליל פורים שחל במוצאי שבת, האם לפני התפילה או לאחר שחוזרים מבית הכנסת – לאחר תפילה וקריאת מגילה?

תשובה

א. כתב הטור (או"ח סי' רצט): "אסור לעשות שום מלאכה קודם שיבדיל ומיהו אפילו לא אמר אלא בא"י אמ"ה המבדיל בין קודש לחול שרי. וכתב רב עמרם דוקא אם רוצה לעשות מלאכה קודם תפלה, אבל אחר תפלה אי"צ לברך אע"פ שלא הבדיל על כוס וכן פירש"י. ופירש עוד אפילו אמר המבדיל בין קודש לחול בלא ברכה שרי. אבל מלשון

חבל נחלתו

והרמ"א מוסיף עפ"י דבריו: "וכן נשים שאינן מבדילין בתפלה יש ללמדן שיאמרו המבדיל בין קודש לחול קודם שיעשו מלאכה (כל בו)".

ג. בהמשך מביא הב"י דעה מיוחדת: "כתב רבינו ירוחם בחלק [כ'] (שם) וכל זה מיירי במלאכה כגון אורג או כותב וכיוצא בו אבל להדליק נר או להוציא מרשות לרשות אינו צריך כל זה עכ"ל (רבינו ירוחם). ואיני יודע מנין לו, דהא בגמרא אמר רב (אסי) [אשין] הוה אמרי בין קודש לחול וסלתינן סילתינן, ופירש רש"י חוטבים עצים ומה מלאכה יש יותר בחטיבת עצים מבהדלקת הנר".

היינו דעת רבינו ירוחם היא להקל שא"צ בהבדלה לצורך מלאכה קלה כגון הדלקת הנר או הוצאה מרשות לרשות. והביא דעה זו הרמ"א (שם): "ו"א דכל זה במלאכה גמורה כגון כותב ואורג, אבל הדלקת הנר בעלמא או הוצאה מרשות לרשות א"צ לזה (ר"י נ"ב ח"ט), ומזה נתפשט המנהג להקל שמדליקים נרות מיד שאמרו הקהל ברכו, אבל העיקר כסברא ראשונה".

ד. המג"א (סי' רצט ס"ק יז) ניסה לבאר את דברי רבינו ירוחם וז"ל: "והרב"י חלק על דברי רי"ז ותמה עליו מנין לו זה וגם בעיניי יפלא. ואפשר לפרש דברי רי"ז דקאי אמ"ש לעיל מניה בשם הרמב"ם דס"ל דאע"ג דהבדיל בתפלה אסור במלאכה עד שיבדיל על הכוס, וע"ז קאמר דוקא במלאכה גמורה וכו' אבל הדלקת הנר כו' שרי דהא מותר להדליק נר להבדלה וכ"מ בשבת דף ק"ן ברש"י ור"ן שכתבו ואע"ג דלא אבדיל אסיפא פריך דשרי לקצוץ מן המחובר וכו' משמע דעל יציאתו חוץ לתחום או מה שמעביר ד"א בר"ה ומוציא מרשות לרשות

ב. הבית יוסף (או"ח סי' רצט אות י) כתב על מקור הדין: "בפרק שואל (שבת קג.) תנן אבל מחשיך לשמור פירותיו (וכו') ומביא פירות בידו כלומר שתולשם מן המחובר ובגמרא (שם:) (ו)אע"ג דלא אבדיל והאמר רבי אליעזר בן אנטיגנוס [משום רבי אליעזר בן יעקב] אסור לאדם שיעשה חפציו קודם שיבדיל וכי תימא דאבדיל בתפילה והאמר רב יהודה [אמר שמואל] המבדיל בתפילה צריך שיבדיל על הכוס אמר ליה רב אבא לרב אשי במערבא אמרין הכי המבדיל בין קודש לחול ועבדינן צורכין". ומביא מפירוש רש"י: "ופירש רש"י המבדיל בין קודש לחול. להיכרא בעלמא ללוות את המלך (עי' פסחים קג.)".

לאחר שמביא את דעות הראשונים מסכם הב"י: "ולענין הלכה כיון דהרמב"ם והרא"ש מסכימים שאף על פי שהבדיל בתפלה אסור לעשות מלאכה הכי הוה חזי למינקט, אלא דסוגיין דעלמא דלא כוותייהו וכיון שהבדילו בתפלה עושין מלאכה וכדברי הגאונים והאחרונים וכיון דמידי דרבנן הוא שפיר דמי למינקט כוותייהו לקולא. והיכא שלא הבדיל בתפלה נראה לסמוך על דברי רש"י שאומר המבדיל בין קודש לחול בלא הזכרת השם כיון דמידי דרבנן הוא וגם ספק הזכרת שם שמים לבטלה הוא".

מתבאר כי דעתו היא להקל, שמותר לעשות מלאכה בהבדלה בתפילה או בהבדלה בלא שם ומלכות.

וכ"פ בשו"ע (או"ח סי' רצט ס"י): "אסור לעשות שום מלאכה קודם שיבדיל, ואם הבדיל בתפלה מותר אע"פ שעדיין לא הבדיל על הכוס. ואם צריך לעשות מלאכה קודם שהבדיל בתפלה אומר: המבדיל (בין הקודש ובין החול), בלא ברכה, ועושה מלאכה".

סימן כא – זמן הבדלה בליל פורים שחל במוצאי שבת

מלאכה עד שיבדילו על הכוס. ועוד לשיטתו של הגר"י אריאל מה נעשה בכל מוצאי שבת שהנשים עד שבעליהן חוזרים מבית הכנסת כבר עושות מלאכות רבות של ניקוי וסידור ולעיתים התחלת כביסה והכנסה למדיח כלים, וכל זאת על סמך אמירתן המבדיל בין קודש לחול, ולפי דבריו תצטרכנה כל שבת להמתין להבדלה על הכוס. ועד שנחוש לפורים שחל במוצאי שבת נחוש לכל שבת?! על כן נראה לי שמצד זה אין צורך להבדיל על הכוס קודם קריאת מגילה, אלא די באמירת המבדיל בין קודש לחול לנשים או בתפילה לגברים.

ז. ישנו טעם אחר להבדיל על הכוס לפני קריאת מגילה – משום שכחה. כיון שקריאת המגילה דוחה את ההבדלה בשעה ויותר, והשבת כבר נשכחה, ישנם אנשים, שכמו בפורים שחל באמצע השבוע יגיעו לביתם לאחר קריאת מגילה, ויעשו חפציהם ויאכלו וישתו, וישכחו מחיוב הבדלה על הכוס. וסיבה זו נראית לי יותר גורמת לשינוי הסדר מאשר חיוב ההבדלה מחמת מלאכות. בשבת רגילה כיון שהתפילה קצרה והם חוזרים לביתם מיד אחריה הם לא יגיעו לשכחה, אבל בשבת כזו החשש קיים.

ודומה הדבר לטעם עירובי תבשילין: "זכרהו מאחר שבא להשכיחו" (ביצה טו ע"ב). וכאן אין גורם חיצוני – עירוב תבשילין – שיזכירו להבדיל עם שובו לביתו. וכן מצינו במסכת ברכות (ד ע"ב) "זהה דקא אמרי עד חצות (ק"ש של ערבית) – כדי להרחיק את האדם מן העבירה. כדתניא: חכמים עשו סייג לדבריהם, כדי שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ואומר: אלך לביתי ואוכל קימעא ואשתה קימעא ואישן קימעא,

לא קפדין והיינו כיון שהבדיל בתפלה אבל כשלא הבדיל בתפלה כולי עלמא מודו שאסור".

היינו, כדי לבאר את דעת רבינו ירוחם, המג"א הופך את דעתו להחמיר, שמותר לעשות מלאכה קלה כגון הבערה והוצאה רק אחר הבדלה בתפילה וכל שאר מלאכה רק אחר הבדלה על הכוס. וכ"כ המשנ"ב בשער הציון (ס"ק נא) בשם דה"ח. ה. עפ"י דברים אלו הכריע הרה"ג יעקב אריאל שליט"א בספרו שו"ת באהלה של תורה (ח"ב סי' קג) שכיון שבקריאת מגילה בהכאת המן בפיצוץ חומר נפץ, ובתחפושות ישנם איסורי תורה של מבעיר וצובע ועוד, - יש להבדיל על הכוס בברכה קודם קריאת המגילה.

ו. ויש לעיין בדבריו. ראשית דעת רבינו ירוחם תמוהה, ובין אם הולכים אחר הבנתו להקל כב"י ובין אם מבינים כהסבר המג"א להחמיר – אין לדבריו מקור ברור, וא"כ כיצד נסמוך על דבריו ונניח דעות ראשונים ואחרונים שלא סברו כמותו. והרי הב"י התפלל על דבריו והרמ"א הביאם להקל, וכיצד נלך אחר דעות אחרונים להחמיר?

ובערוה"ש (סעי' כ, כא) לאחר שהביא את דעת רבינו ירוחם ותמה עליה, באר אליבא דרש"י שצריך לעשות היכר בעלמא להבדלה ודוקא במלאכה. וכ"ז מסביר, כדי ליישב המנהג, אולם הנכון שכל בעה"ב ילמד שלפני שמדליקים נר וכד' יאמרו המבדיל בין קודש לחול. הנה במפורש הבין שדברי רבנו ירוחם באים ליישב את מנהג הנשים בבית להדליק נר קודם הבדלה בלא שהבדילו בתפילה. אבל לא בא למנוע מאנשים שכבר הבדילו בתפילה לעשות

חבל נחלתו

מוציאות את השבת מיד. ועוד, הגברים שיתפללו ערבית עוד כמה דקות, ויקראו מגילה, אף הם בהבדלה בתפילה ובמלאכות שתיעשנה, יוציאו בפועל את השבת וע"כ אין בכך הקדמה.

י. אולם צריך להעיר כי אף מי שמבדיל על הכוס מיד בצאת השבת קודם הליכתו להתפלל, ראוי שיאמר: "ברוך המבדיל..." ואז ידליק את הנר להבדלה, וכן אם הוא קוצץ מיני בשמים כגון הדסים וכד' צריך לומר זאת לפני כן. (בניגוד למוצ"ש רגיל שהוא כבר הבדיל בתפילה וע"כ יכול לעשות מלאכות אלו קודם הבדלה על היין ללא הבדלה נוספת).

מסקנה

פורים שחל במוצ"ש ק מן הראוי להבדיל מיד ביציאת השבת על הכוס, ולהוציא את כל משפחתו ובכך למנוע הן את השכחה והן את עשית המלאכות ללא הבדלה. ומי שאינו רוצה לנהוג כך יזכור לומר: "ברוך המבדיל בין קודש לחול" קודם שניגש לעשית מלאכות במוצ"ש.

ואחר כך אקרא קריאת שמע ואתפלל. וחוטפתו שינה ונמצא ישן כל הלילה; אבל אדם בא מן השדה בערב, נכנס לבית הכנסת, אם רגיל לקרות קורא, ואם רגיל לשנות שונה, וקורא קריאת שמע ומתפלל, ואוכל פתו ומברך". היינו, חכמים הגבילו את זמן ק"ש של ערבית כדי שאדם יסדר את זמנו בצורה כזו שלא יבטל את המצוה. ואף לגבינו שאנו נכנסים לקיום מצוה אחרת ישנו חשש של השתקעות בה ושכחה.

ח. טעם נוסף להקדים הבדלה לפני היציאה לבית הכנסת לתפילת ערבית הוא מהסיבה שהגברים אינם רגילים להוציא שבת לפני הבדלה בתפילה. וא"כ איש שיעזור לילדיו להתחפש קודם קריאת מגילה או יכין עם בניו את כלי ההכאה למיניהם וכד', לא יזכור להוציא את השבת באמירת "ברוך המבדיל בין קודש לחול" קודם ההתעסקות.

ט. ונראה שאין בהבדלה לפני תפילת ערבית משום הקדמת הוצאת השבת, ומשתי סיבות: ראשית, הנשים שנשארות בבית ושומעות קריאת מגילה מאוחר יותר,

סימן כב

אשה בקריאת מגילה לנשים

אתי דאורייתא ומפיק דאורייתא, (אלא אי) [ואי] אמרת דרבנן – הוי שאינו מחוייב בדבר, וכל שאינו מחוייב בדבר – אינו מוציא את הרבים ידי חובתן. מאי? – תא שמע, באמת אמרו: בן מברך לאביו, ועבד מברך לרבו, ואשה מברכת לבעלה; אבל אמרו חכמים: תבא מארה לאדם שאשתו ובניו מברכין לו. אי אמרת בשלמא דאורייתא – אתי דאורייתא ומפיק

שאלה

האם אשה יכולה להוציא אשה אחרת י"ח בקריאת מגילה וכד'?

תשובה

א. במסכת ברכות (כ ע"ב): "אמר ליה רבינא לרבא: נשים בברכת המזון, דאורייתא או דרבנן? למאי נפקא מינה – לאפקי רבים ידי חובתן. אי אמרת (בשלמא) דאורייתא –